

Ivan Fuček

INTER MIRIFICA NAKON DVADESET PET GODINA

»Ja, PAVAO, biskup Katoličke crkve« s ostalim saborskim ocima — tako svršava Dekret o sredstvima društvenog priopćavanja potpisan »u Rimu, kod Svetog Petra, 4. prosinca 1963«. Slavimo, dakle, 25. obljetnicu tog čudesnog dokumenta, prvog takvog tipa i značenja u Katoličkoj crkvi, na razini općeg sabora. Riječ je o nastojanju da se sjedine raspršeni narodi svijeta oko temeljnih vrijednosti čovjekove osobe, obitelji, manje i veće zajednice, sve do idealnog jedinstva čovječanstva u istini, pravdi i ljubavi. Doista, visoki ideali. Na granici utopije?

Jesu li ta nastojanja urodila plodom? Nije li i taj koncilski Dekret »glas vapijućega«, ne samo zaboravljen od medija nego i od samih kršćana katolika? Papinska komisija za sredstva društvenog priopćavanja, četrdesetak stručnjaka okupljenih uz papu Ivana Pavla II (3. ožujka 1988), pokušava dati neku bilancu. Ona se odlično zrcali u Papinim riječima upravljanim Komisiji. Bez obzira na prilike, katolici treba da budu neustrašivi vjesnici evanđeoske poruke. Zaštitnik sredstava društvenog priopćavanja je anđeo Gabrijel, donosilac najbremenitijeg priopćenja u povijesti čovječanstva: navještaja utjelovljenja Sina Božjega, koje se imalo dogoditi pod prečistim srcem djevice Mirjam u Nazaretu. I kršćani danas treba da postanu proroci novoga svijeta i nove kulture, poput apostola, mučenika, pa i žurnalista ubijenog u konclogoru Dachau, Blaženog Tita Brandsma. Pružanjem osobnog svjedočanstva u vjeri treba da neumorno navještaju i brane dostojanstvo svake ljudske osobe stvorene na »sliku i priliku Božju« (Post 1,26 – 27), koja je u Kristu Gospodinu preobraženo dijete Božje određeno za život vječni. Ista ljudska osoba u svom dosto-

janstvu posjeduje temeljna prava na život »sve od trenutka začeca pa do naravne smrti«, s pravom na dostojan stan, odgoj, pravednu plaću, prikladno zaposlenje, na prakticiranje i otvoreno ispovijedanje vlastitog kreda vjere. Toj svrsi treba da služe sva sredstva društvenog priopćavanja, posebno ona »koja prema svojoj prirodi mogu zahvatiti ne samo pojedine ljude nego i samo mnoštvo, pa i svo ljudsko društvo, i da na njih utječu, kao što su tisak, film, radio, televizija i slično« (IM 1).

Odgovornost proizvođača

Premda je riječ upravljena katolicima koji su uposleni u raznim vrstama sredstava društvenog priopćavanja kao njihovi odgovorni proizvođači, urednici i suradnici, mnogi vidici poruke dotiču opće ljudske vrijednosti, pa se odnose na svakoga koji je uposlen u medijima u današnjem pluralističkom društvu. Papa naglašava tri vidika.

Od katolika u toj službi, sukladno apostolatu laika, traži se da budu uzorni u osobnoj cjelovitosti, u profesionalnoj spremi i kompetenciji. Pretpostavlja se iskustvo na tom polju djelovanja koje bi bilo kadro da se sučeli s ne malim zahtjevima i konkurencijom u svijetu masovnih medija.

Zreo, izgrađen katolik bez oklijevanja i straha predočivat će i, kadgod je potrebno, braniti istinu. Taj vidik je važan jer neka istina u određno vrijeme i na određenom mjestu može biti čak i veoma nepopularna, neugodna ljudskoj slabosti pa stoga kontestirana. U tome se smislu mogu navesti različiti vrlo sugestivni slučajevi, recimo, djece ubijene prije nego dođu na svijet. Riječ je o sablazni koja može biti i neopažena ako se ne nađu osobe uz sredstva društvenog priopćavanja koje će uznastojati da se stvar objavi. Amo pripadaju i djeca prerano umrla ili umrla zbog nasilja, gladi, bolesti. Značajno je da su suvremena društva više nego primitivne kulture i u mnogim oblicima neprijateljska prema djetetu. Sve takve i slične zloporabe treba da budu objavljene kako bi se djeci priskočilo u pomoć navrijeme gdje je to još moguće. Mogli bi se kao primjer navesti i mnogi drugi skandalozni slučajevi: trajno odbacivanje i gaženje bitnih ljudskih prava, uključivši pravo ispovijedanja i javnog prakticiranja vlastite vjere. Te i slične teme zaslužuju da ih se iznese pred javno mnijenje. Važan je način kako se iznosi: ili tako da se publika ostavi ravnodušna, da je se ideološki zavede ili pak da se istina prikaže bez ikakvih pozadinskih interesa, onakva kakva jest, kakva može poslužiti da stvori čvrsta uvjerenja i slomi okove bilo kakva nasilja nad razumom, slobodnom voljom ili osjećajima.

Napokon, vrlo je važno naglasiti da katolici koji rade uz sredstva društvenog priopćavanja mogu biti od goleme pomoći u naviještanju Blage vijesti. Oni imaju priliku da prenose poruku

na način koji može zahvaćati milijune osoba na svijetu. Osim toga, oni imaju mogućnost da priopćuju tolika skrivena i nepoznata svjedočanstva, herojske živote utrošene u službi drugima. U naše vrijeme, naime, ljudi imaju veliku potrebu da slijede primjere herojstva, oduševljenja, nade.

U ovoj prvoj točki vrlo mi je bilo do toga da slobodnim stilom iznesem Papin stav i Papine misli koje je u audijenciji 3. ožujka 1988. priopćio sudionicima plenarnog skupa Papinske komisije za društvena priopćavanja. Riječ je o odgovornosti proizvođača ili onih koji rade na objavljivanju vijesti. Nažalost, vijesti su redovito kolorirane unaprijed izabranim stajalištima: skupine kojima proizvođači pripadaju, organizacije, stranke, društva, posebnih okolnosti, naročitih zadataka. Tako rijetko dobivamo ponudenu izvornu istinu. To me potiče da nastavim meditirati dalje, da pokušam taknuti odgovornost teologa vis a vis masovnih medija koja danas vladaju svijetom, općim mišljenjem, odgojem djece i mladih. U tome se nerijetko upotrebljavaju sugestivni sjetilni programi ili ideološke metode kojima se nastoji stvarati opće uvjerenje.

Odgovornost teologa

Za uvod dvije važne napomene: pitanje »priopćavanja« kao takvo ili komunikacije, dijaloga između osoba (ja i ti), između osobe i skupine (ja i vi), između skupina (mi i vi) jedno je od središnjih, nipošto ne sporednih teoloških pitanja. Ali što se tiče primjene na sredstva društvenog priopćavanja, možemo reći da je teologija tu na počecima početaka. Sve u svemu, na teologe se stavlja veliki postulat da u teološku refleksiju uvedu to aktualno pitanje. Dosada, čini mi se, susreo sam jedan temeljitiji teološki izazov u tom pravcu. To je studija p. Henricia, »Ueberlegungen zu einer Theologie der Kommunikation«, kao dio komentara dokumenta za formaciju budućih svećenika u sredstvima društvenog priopćavanja, koji je objelodanila Kongregacija za katolički odgoj 19. ožujka 1986.*

Nema sumnje da u teološkoj misli možemo otkriti mnoge silnice tog temi. Počeo bih induktivno od iskustvene situacije ljudske osobe. Čovjek je komunikativno biće, trajno u međusobnim odnosima, u dijalogu s osobama, sa svijetom i s Bogom. Uzimimo antropološki vidike konkretnog života: dijete se rađa i razvija unutar obitelji, dakle, unutar odnosa »ja«—»ti«—»ono«. To je komunikacija među osobama u prirodnom gnijezdu fizičkog i duševnog nastanka. Samo tako dijete postaje čovjek. Bez

* Seminarium 26 (1986) 791—804; usp. u istom broju radove J. P. FOLEYA, F. RYPARA, R. A. WHITEA, A. JOOSA, E. BARAGLIE, W. LOBINA, S. SASSIA, R. F. ESPOSITA, P. CALIMEA, s dodatkom opširne bibliografije: 999—1011.

komunikacije dijete ne postaje čovjek jer neće razviti ni moći duše (pamćenje, razum, volja), ni sposobnosti tijela (jedva je moguće nadživjeti bez komunikacije u zajednici). O tome svjedoče primitivne i visoke civilizacije i kulture. Tragični su slučajevi, o kojima se gdjekad čita, kad nemoćno dijete zapadne među životinje; samo poprimi oblike životinjskog života i ponašanja. Komunikacijom predavanja vrijednosti na svim razinama, kao što se čini u školama svih vrsta i uzrasta sve do postizanja najviših znanstvenih kvalifikacija, čovjek postaje zreli član zajednice, sam sposoban da komunikacijom stvara nove vrijednosti. Na komunikaciji se temelji ljudska vjera: vjerujem onome koji zna i koji mi želi saopćiti istinu. Zanimljive podatke u tom smislu mogli bismo pronaći u metodama grčkih filozofa — od Sokrata do Platona, napose peripatetika. Ljudska vjera je, dakle, izvor sigurna znanja: imam očitost ne na temelju vlastita uviđanja nego na temelju uviđanja nekog koji mi priopćuje svoj uviđaj. Bojim se da je svaki dualizam bio zapravo protiv prave komunikacije: ili je zanijekano tijelo — ukoliko je očitavanje duha, ili je zanijekan duh — ukoliko se divinizira tijelo. Prava komunikacija događa se između osoba »ja« i »ti«, a u personalističkoj misli osoba nije ni samo duh, ni samo duša nego duša, tijelo i duh ili, još jasnije, duh koji posve prožima tijelo pa u svakome smislu jedinstvenu cjelinu ljudskog bića koje kao takvo cjelovito komunicira s drugim bićima. Tu smo, dakle, negdje ne samo na antropolojskim temeljima ljudske osobe nego i na filozofijsko-metafizičkim, ne samo u apstraktnom redu nego upravo u konkretnoj egzistenciji ljudske osobe. Dakako, time se nije ni približno kazalo sve, jer ljudska osoba u svom ljudskom dostojanstvu, koju sada promatramo prema vidiku komunikacije, nije samo biće stvoreno u naravnom redu nego je biće uzdignuto milošću u vrhunaravni red, nakon grijeha otkupljeno i oslobođeno, pa u sebi jest obnovljena »slika Božja« kojoj je trajno ponuđena Kristova milost. Rahner bi rekao da je svakom čovjeku bez iznimke ponuđen tzv. »vrhunaravni egzistencijal«. Dakle, teologijski gledano, čovjek je biće nastalo komunikacijom, određeno da prenosi komunikaciju, što mi drugim riječima kažemo da je nastalo u ljubavi i za ljubav. Čovjekovo temeljno zvanje, prema tome, položeno je u ljubav, a ona je u trajnom darivanju ili trajnoj komunikaciji, ili nije ljubav nego je zatvorenost u egoizam i solipsizam. Darivati se ne može bez drugoga, bez partnera s kojim se komunicira.

Rekli smo da je čovjek biće zajednice da bude u dijalogu, u međusobnoj komunikaciji, ili nije zajednica. Vrhunac ljudske zajednice svakako je »eklezija«, zajednica Kristove crkve, jer je ona, prema svojoj definiciji, po svom najintimnijem biću samosaopćenje Boga svakoj ljudskoj osobi i zajednici čovječanstva. Ona je Krist koji živi dalje, koji se priopćuje dalje, kao novo utjelovljenje

Boga koje se događa svakog trenutka bez prekida, u svakoj epohi povijesti, u svakoj situaciji. A Krist se priopćava u svojem Duhu, koji na taj način postaje i jest »duša svijeta«, princip svake komunikacije. Komunikacija treba da se događa u ljubavi. A što je ljubav nego komunikacija? A Duh Sveti ili Duh Kristov princip je ljubavi, utjelovljena ljubav. Na tome principu i u Crkvi, i u svijetu treba da se čini svaka komunikacija koja zavređuje to ime. Uostalom, o tome svjedoči cjelokupna povijest Crkve, napose liturgija (pjesme, himni, molitve), evangelizacija i misioniranje u svim razdobljima njezine povijesti, s grandioznim figurama evangelizatora, koji su se umjeli prilagoditi svakoj kulturi i kulturu evangelizirati, pokršćaniti, prožeti novim vrhunavnim vrijednostima. U tome smislu danas se toliko govori o »inkulturaciji«, pa i o inkulturaciji Evandjelja u mladim kulturama, napose kulturama trećega svijeta. Crkva se umjela poslužiti tiskom kao sredstvom komunikacije Božje riječi, umjela se poslužiti glazbom i umjetnošću (najjača umjetnička djela su komunikacija Misterija i u smislu spasenja čovjeka), umjela se poslužiti i elementima kulture svih naroda, filmom, televizijom itd. Svako novo komunikacijsko sredstvo koje ljudski um još može pronaći treba da posluži Evandjelju. U tom su smislu značajne i mnoge izreke Drugog vatikanskog sabora, napose u dokumentima o liturgiji (*SC*), o sredstvima društvenog priopćavanja (*IM*), o Crkvi (*LG*) te u dva posljednja teksta u kojima se Crkva obraća svijetu, tj. u Deklaraciji o slobodi vjere (*DH*) i u Pastoralnoj konstituciji o Crkvi u suvremenom svijetu (*GS*). To su smjernice. A ostvarenja? Može se mirne duše reći da se nakon Koncila Crkva trajno legitimira komunikacijom sa svim tekovinama i vrednotama koje svijet ima, sa svim osobama, organizacijama, državama, predstavnicima suvremenog društva. U tom komuniciranju, kao nikad u povijesti, Crkva se ne boji kazati istinu unatoč tome što neće zbog toga popuniti veću nego upravo manju popularnost. Primjeri za to posljednjih godina su stavovi Crkve u vezi s bračnim problemima (*Humanae vitae* — obilježili smo 20. obljetnicu od njezina objelodanjivanja 1968. te *Familiaris consortio*, 1981.), u vezi sa spolnim odgojem mladih (*Persona humana*, 1975; *Orientamenti educativi sull amore umano*, 1983). Primjer je i instrukcija o homoseksualnosti (1986) te, napokon, instrukcija *Donum vitae*, 1987; o bioetičkim problemima umjetne oplodnje i manipulacijama ljudskim embrijem.

Ali uzdignimo se još više, sve do posljednjeg teologijskog komunikacijskog temelja, do Božjega samodarivanja čovjeku, zajednici, Crkvi. Ako je trojstveni Bog Ljubav (prema 1, Iv 1,4–16), ako se Otac u ljubavi daruje Sinu i Sin uzvraća ljubav darivanjem Ocu, ako to uzajamno darivanje jest upravo treća božanska osoba Duh Sveti, onda se smije, može i mora reći da je Presveto

Trojstvo sama komunikacija, pa da je svaka komunikacija tek blijeđi odblijesak i slika Božje komunikacije. U tome smislu mogli bismo nanizati sijaset svetopisamskih tekstova, koje bi sve zajedno i svaki napose trebalo obraditi prema zakonima moderne hermeneutike i epistemologije, da nam dokazivanje bude uvjerljivo za konkretne prilike. Isto tako, mogli bismo nanizati mnogobrojna svjedočanstva crkvenih Otaca, teologa, npr. Tomu, koji riječ »communicatio« (priopćavanje) u različitim varijantama upotrebaljava 2878 puta, a »participatio« (sudjelovanje), što u krajnjoj liniji izlazi na isto, čak 3677 puta. Karl Rahner, kako je poznato, bit svoje teologijske antropologije vidi u »autokomunikaciji« (samopriopćavanju) Boga čovjeku, čak u smislu formalne uzročnosti, kako je to već tridesetih godina ovog stoljeća vidio poznati dogmatičar Galtier. Rahner, a tako i Von Balthasar, svaki sa svoje strane, u naše su doba pioniri »teologije ljubavi«, kao što je to za svoje doba bio Sv. Bonaventura. Premda ta teologija nema još svoje sustavno cjelovite zgrade, ona je ipak važna za teologijsko (trinitarno-kristologijsko-pneumatologijsko) personalističko utemeljenje ljudske komunikacije, pa onda aplicirano i na teologijsko utemeljenje sredstava društvenog priopćavanja. Bilo bi, dakle, izvan misije Crkve, izvan njezine temeljne zadaće spašenja čovjeka, kad teolozi danas ne bi bili osjetljivi za tu prevažnu i toliko suvremenu dimenziju teologije. Na njima je velika odgovornost da učiteljstvu Crkve pomognu u tom prosvjeđivanju, a u učiteljskom i pastoralnom smislu da u najširim razmjerima pomognu svojim studentima, a onda i svim vjernicima.

INTER MIRIFICA AFTER TWENTY-FIVE YEARS

Summary

Twenty-five years ago, the Second Vatican Council issued a decree entitled *Inter Mirifica* on the subject of the mass media. Although this decree was primarily directed at Catholics involved with the mass media, it also contained insights and messages of general value and interest. It declares that "the content of what is communicated must be true and — within the limits set by justice and charity — complete". Pope John Paul II encourages theologians to be aware of the mass media and their role in spreading the Gospel.